

המסעות לפולין

דבר הערב

שורי מיינרט

- - ומסעות הנוער לפולין, בעקבות העם היהודי שהושמד על אדמתה, ממשיכים לצאת לדרכם מדי שנה בשנה. כך משנת 1983, עם צאת המשלחת הראשונה של התק"ם, בה השתתפו שניים מקבוצת "שקד". בפולין של אז, שלט המשטר הקומוניסטי, ועד היום, עם חלוף 27 שנים, המסעות נמשכים, פעמים של כיתות שלמות, ופעמים של משלחות מהכיתה. המסעות הפכו לחלק מתוכניות הבחירה של שנת הלימודים, עבור תלמידי כיתות י"א, י"ב. בפרק זמן זה שונו לגמרי פני אירופה: המשטר הקומוניסטי קרס, מדינות אירופה - ברובן דמוקרטיות - מאוגדות כלכלית ופוליטית בהסכמים שמגבירים את השותפות ביניהן, העולם נעשה שקוף ופתוח יותר.

תיקי הארכיונים של המשטרים הטוטליטאריים הסודיים של היטלר וסטלין נפתחו, ובהם מסמכים לאלפי אלפים על שהתרחש באותן השנים, וכמובן על תהליכי השמדת העם היהודי. נראה שהגילויים מגבירים את הסקרנות, מקרבים את כולנו בכלל, ואת הנוער בפרט, אל העובדות. הזעקות לעזרה שנכתבו אז ופנו אל העולם החופשי, אל היהודים בעולם ואלינו, צורבים את התודעה. יומנים, רשימות, שנמצאו אחרי שכותביהם נספו, משאירים את הסיפורים בחיים, מרחפים בין שמים לארץ, והם ממשיכים להעביר מסרים, לדבר אלינו. המשך בעמוד הבא

יום הזיכרון לשואה

טקס הזיכרון יתקיים בבית-העלמין ליד קיר הזיכרון

ביום א' כ"ז בניסן, 11.4.10.

בשעה 17.45 - התכנסות, בשעה - 18.00 תחילת הטקס.

*

בערב בחדר-האוכל -

המסעות לפולין - מפגש עם קולות הנספים,

בשילוב קטעי יומן מומחזים, בהשתתפות ילדי חברת-הילדים.

בימוי: בלה בן-ארי

התכנסות בשעה 18.45, תחילת הטקס ב- 19.00.

הציבור נקרא לכבד את היום הזה.

המסעות לפולין

המשך שורי

זעקותיהם לעזרה אז, לא הבקיעו את שמי השמיים, גם לא את החומות שנבנו בלבבות בני-האדם, אם מתוך עמידה מן הצד, אם מתוך חוסר אונים, או - שמחה לאיד!

כן, היו יוצאים-מן-הכלל, חסידי אומות עולם, וגם הייתה הושטת יד מתוך הישוב היהודי הנתון אז תחת השלטון הבריטי המנדטורי. הם היו מעטים, כה מעטים...

השנה, בערב הזיכרון לשואה, ננסה להאזין שוב לדברים אחדים, מני רבים, שנזעקו אז, ולידם נשמע את דברי המשתתפים במסעות היום, איך הקולות והמראות של אז, מתפרשים על-ידם היום, שנים אחרי המסע, או בשעת חוויית המראה ושמיעת דברי העדים.

גדולה הציפייה, עמוקה הכמיהה, שלא יתרבו ויתווספו קולות של שבר וזעקה לעזרה מפינות שונות, אחרות, בעולם האנושי. במציאות, האנושות לא נחה ולא נרגעת מגרימת רע, משנאה, משאיפה לאדנות של אדם על אדם.

האם המסעות שמחברים את המשתתפים אל עמם, אל שורשיהם, מנביטים גם את הרצון לעשות למען הקטנת הסבל, שנגרם על ידי האדם לזולתו?

עלינו לתפוס את מקומם של ההורים

שוש בר

אימא אסתר לבית שינדלר הייתה ניצולת שואה מהונגריה. כבתה, בילדותי, נחשפתי בעוצמות גדולות למורכבות מעמדה ומעמדי כבת הדור השני בארץ לניצולי שואה.

בילדותי קיבלתי את המסר החזק ביותר מהוריי, כי שניהם נתנו כתף והיו חלק ממימוש המשימה הדחופה ביותר של מחיקת העבר ובנייה נלהבת של העתיד. הם היהודים הציונים הישנים והחדשים, בנו ויצרו משק חקלאי ייחודי ועל כך אני גאה בהם.

על האירועים ה"גלותיים" שחוותה אימא המעטנו לספר לסביבה הקרובה, ששללה את המנהגים הגלותיים והתרבות היא משם. בבית פנימה נחשפנו לסיפוריה של אימא. בתקופה שילדים בני גילנו שמעו סיפורי אגדות על פיות, על גבורת מלחמה, אימא ספרה לנו לשני ילדיה, על אנשים רעים שהכאיבו לה פיזית ונפשית.

המשך בעמוד הבא

תחת זיו כוכבי שמיים

כתב: אברהם סוצקבר
לחן: אברהם ברודנו

תחת זיו פוכבי שמיים
שים עליי את כף ידך!
כל מילה שלי דמעה היא,
נא קבלנה אל חיקך!

פוכבך זיו יטילו
אל מרתף אישון עיניי,
אך קו אור אין בו אפילו
להשיב בו על השי.

הן על מי, אם לא עליך,
עוד אשליך את יהבי!
את ימי כולם ליחכה
זו האש שבלבבי.

נח במרתפים השקט,
דמי הרצח מחלחל,
אל גגות נפשי חזמקת,
מתחקה: אַיִךְ, אַל?

נישאות ביבב פריע
סמטאות ועליות,
ואני - מיתר קרוע -
שר אני לך עוד זאת:

תחת זיו כוכבי שמיים
שים עלי את כף ידך!
כל מילה שלי דמעה היא,
נא קבלנה אל חיקך!

עברית: יצחק כוכפי

סוצקבר, מגדולי משוררי
היידיש, איש וילנה, פרטיזן,
כתב את השיר בגטו ב-1943.
הגיע לארץ, נפטר השנה
בינואר בן 97.

המסעות לפולין

המשך שוש:

אימא החלה את סיפורי השואה בנובמבר 1944, אז נלקחה בבודפשט לבית-החרושת ללבנים כשבסביבתה מתאבדים אנשים על גדרות חשמל. היא סיפרה כיצד לקחה חלק במשך חודש ימים, בחפירת תעלות נגד טנקים, 6 מטר רוחב, 4 מטר עומק. מה אכלה, או יותר נכון, מה לא אכלה, ועוד ועוד... היו אלה סיפורים פרטיים, כמעט סודיים, שנשמרו בתוך התא המשפחתי הקטן שלנו, כסיפורים מגומדים ומוקטנים, בלי להיחשף לסביבה השוללת והלא אוהדת.

בערוב השנים, במסגרת לימודי האקדמיים, (חלק משמעותי מהם היו קשורים לנושא השואה), רק אז התחלתי לחוש פתיחות גדולה למצבי הלא ייחודי, וחופש לדבר ולעסוק בנושא. יחד עם זאת מחסומים שבלמו אותי במשך שנים רבות, לא ניתנים לחיסול במחי יד.

השנה, במהלך חודש אוקטובר, קרה הדבר. נחתתי עם חברות נערים ונערות על אדמת פולין, במסגרת המסע של משלחת התלמידים של ביה"ס "עמל-עמק-חרוד". התפקיד הרשמי שיועד לי היה "מלווה של קבוצה". במציאות, הקבוצה הייתה זו שליוותה אותי. הם, הנוער הנפלא מכל תמך, עודד, התעניין, דאג ועטף אותי בכל-כך הרבה חוסן ואהבה.

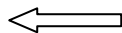
ביום שני בערב, ב-12 באוקטובר בפולין, במהלך ארוחת-הערב המצומצמת לפני היציאה לקטוביץ, התקיים טקס הפרידה האחרון לפני עזיבתנו את פולין. האווירה הייתה שמחה בזכות התחושה שאנחנו מתקרבים הביתה, עצובה - בגלל הפרידה הצפויה מאנשי הצוות מהחברותא, ובעיקר - מהורהרת. באותו אירוע קראתי בפני תלמידי, החבורה היקרה הזו, את הדברים הבאים:

אני פה בפולין, איתכם, ואני פה בפולין בזכותכם!

לא להרבה רגעי-חסד כאלה זוכה מורה שתלמידו יציעו לו, יזמינו אותו, יבקשו ממנו, ויפצירו בו לעשות מעשה "למען עצמו". כל-כך הרבה שנים המחסום שלי לצאת "לשם", לפולין, שיתק את הנכונות שלי להחליט להתמודד עם הפצעים הבלתי-פתורים שלי.

אימי,זיכרונה לברכה, בשלב מסוים בחייה, ביקשה מאיתנו, ילדיה ונכדיה, שלא ניסע "לשם". היא טענה כי אין לנו, היהודים הישראלים הגאים, "מה לחפש בפולין". אנחנו צריכים להתגאות בפלא הבריאה,

אחרי המלחמה ההיא, כאן בארצנו, ולהתמקד בבניית העתיד בארץ ישראל.

קולות "משם"

*

לעולם

לא אחדל

לקוות.

כי ברגע

שאחדל

לקוות,

אחדל

להתקיים.

כל

שנותר

לי היא

התקווה.

כל

קיומי

תלוי בה.

משה (1943)

המסעות לפולין

מתוך 'הזהו יהודי'?

פרימו לוי

אני יודע שלא בנקל ניתן להבין את דבריי, וטוב שכך. ינסה נא, אפוא, כל אחד להרהר כמה ערך יש להרגלי היום-יום הקטנים של כל אדם, וכמה משמעות יש להם, לחפצים רבים שיש אפילו בידי פושט-יד עני בקרן רחוב: ממחטה, מכתב ישן, תמונה של אדם יקר. דברים מעין אלה הם חלק מישותנו, כמעט כמו איבר מאיברי גופנו...

עתה שוו בנפשכם: אדם שניטלו ממנו ביתו, הרגליו, בגדיו, הורחק מידידיו, הכול - כל מה שהיה לו, אדם כזה לא יהיה אלא קליפה ריקה, לא נותר לו דבר. הוא אומלל וחסר אונים: לא נותר לו כבוד עצמי, הוא לא יכול עוד להבחין בין טוב לרע.

משום כך בקלות יתרה, מי שאיבד את הכול, גם אישיותו ניטלה ממנו בקלות יתרה. הוא הופך ליצור נחות ביותר, שקל להחליט להמיתו בלי מחשבה תחילה. ליצור כזה אין להתייחס כאל בן אדם. במקרה הטוב, יישפט לחיים או למוות, בשל שיקול של תועלת. אולי כעת ניתן להבין את המשמעות הכפולה של השם "מחנה השמדה".

עם הזמן התבהר לי שדור ההורים הולך ונעלם, ורובם, כולל אימי, כבר נפטרו מן העולם. ואני מהרהרת - האם עלי לקיים את בקשתה של אימא, ולא לנסוע לשם? עם זאת, ברור שמעתי עלינו, בני הדור השני, לתפוס את מקומם של הורינו, ולהיות להם לפה, אחרת אנו נותנים יד לתופעת שכחת השואה, וכוח למכחישה.

במהלך המסע שאלתם אותי, מידי יום, איך אני חשה? והאם עמדו השתנו בעניין מטרת נסיעתי? התשובה הייתה: שכאן בפולין, במקום הארור הזה, כשאני עומדת לפניכם עכשיו, אין לי עדיין תשובה חד-משמעית. תחושותיי מעורבות.

מקווה שהפיקוחן יגיע לכשאוכל את כל התהליך. אצלי כרגע העירוב בין רגשות לבין עובדות היסטוריות, גדול, עניין שהעוסק במקצוע ההיסטוריה אמור להשכיל לדעת להפריד.

אך ביחס אליכם, אני כלל לא מהורהרת ולא מבולבלת, אלא ההפך - יודעת לומר באופן חד-משמעי, כי גיליתי בכם חברים רגישים, מתעניינים, משכילים, סקרנים, יודעים לנסח את עמדותיכם, בעלי שמחת חיים והומור בריא. תמכתם בי והענקתם לי כוח רב, כל אחד בדרכו שלו, כדי להמשיך ולחוות את כל הרגעים שעברנו יחד. זכותם להיות המחזור הראשון ששינה את פני ההיסטוריה שלי.

*

עברו כבר הרבה שבועות מאז שובנו. אין יום שאני לא מהרהרת במסע ההוא. המפנה אצלי קרה כשביום שישי לפני כמה חודשים, נתבשרנו בתקשורת כי השלט באושוויץ "העבודה משחררת" - הורד. ברגע זה הבנתי שאנחנו חייבים להמשיך לצאת ל"שם". להמשיך ולשמור על הזיכרון. במקרה זה, לא מספיק לזכור בתוך ביתנו פנימה, עלינו לשמור על הזיכרון עבור עצמנו, ועבור העולם כולו.

עכשיו אני מבינה אחרת את מילות השיר שחולקו לכם על ידנו המבוגרים ביום היציאה באשמורת הבוקר באוטובוס על גבי דף קטן מגולגל על שוקולד 'טעמי':

סע לשם / עירית גרדו

כשתשאל איך היה - אענה: כשתהיה שם תדע. / אל תיעלב / פשוט קח רגליך וסע לשם. / שם תדע להיות יהודי גאה. / שם תמצא את העבר העצוב ואת השמחה שבהווה, / אך גם את הסכנה שבעתיד. /

המסעות לפולין

אי-אפשר לקלוט...

בועז חנוכי ועמית דגן,

משלחת התק"ם הראשונה, 1983

קולות "משם"

אוי, כמה יפה

העולם

שמסביב! מדוע

הולכים

להשמידנו?

בשעה שהפול

בקרבי נכסף

ומשתזקק?

האם קרבו

באמת רגעי-

חיי

האחרונים?

נקמה!

יבוא

וינקום את

נקמתי

פולמי

שיקרא את

בקשתי

האחרונה!

כתובת על קיר בבית כנסת

1940

- - ביקרנו בעיר לודז' וערכנו שם טקס ליד האנדרטה לילדים שנרצחו בגטו. אחרי הטקס נפגשנו עם נוער פולני לשיחה. הפתיעה אותנו מאוד העובדה שעבורם השואה הייתה של העם הפולני. הם לא תפסו שההשמדה הנאצית הייתה מכוונת לכליון העם היהודי, והפולנים נהרגו מעצם המלחמה והחורבן. הנוער הפולני מדבר מולנו ובטוח שגורלם היה כגורלנו, והם עומדים איתנו, הישראלים, בקו אחד. הם אינם מבינים אותנו, וחלקם אף אנטישמיים.

*

בביקור באושוויץ הופתענו לראות שיירה עצומה של פולנים צועדים לטקס בבירקנאו. חשבתי, מה הם עושים כאן בעצם? נכנסנו לתוך השיירה והמשכנו איתה למחנה, עד לרחבה, ביחד עם משלחות רבות. אמרו לנו שאנחנו מוכרחים להגיע לשורה הראשונה כמשלחת מישראל. היו שם המון צלמים שצילמו אותנו כשהנחנו זר והנפנו את דגל ישראל. הפולנים ניסו להוריד לנו את הדגל, אך לא הצליחו. הלכנו בכיוון שמיליונים עברו ללא שוב... המחנה עם גדרות החשמל והבניינים.

הגענו לקיר המוות. שם היה השיא. היינו בסה"כ 20 בני נוער, בלי ליווי של זרים. עמדנו מול הקיר ושרנו את "התקווה". אחדים אמרו "אל מלא רחמים". המשכנו ללכת עד לקרמטוריום ולתאי הגזים. נכנסנו פנימה, ראינו את השריטות על הקירות, את הפתחים של הגז, את המשרפות. ההרגשה הייתה קשה מאד ומדכאת...

נוכחתי, שלא ניתן לקלוט ואי-אפשר להבין. וגם אי-אפשר לבכות. אחר-כך ראינו את כל החפצים האישיים: צמות של ילדות קטנות, נעליים של ילדים קטנים, בלי סוף... זה הרבה יותר מ"נורא" ו"מזעזע". המילים אינן מתאימות.

קטע מתוך סיכום שכתבו ב"שיטים"

המסעות לפולין

בעקבות ביקורן של עפר ענתבי ולירון שלו אצל חסידת העולם ונדה דומינסקה, שהצילה, בזמן השואה, את שרלוטה, אחותה של נחמה אבן-נור :

פולין 1993 - ישראל 2010

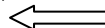
עפר ענתבי- סלומון

שבע-עשרה שנה עברו מאז. מחצית חיי עד כה. גם אז היה אביב בארץ, אלא שהאביב של פולין חייב אותי להתעטף במעיל פוך חם, שעורר הרבה מחשבות על חורף במקום הזה, בלי מעיל ובלי קורת גג.

המשלחת הגיעה לווארשה, פולין, ובסמוך להגעה פגשנו אני, עפר ובת-דודתי לירון, ביאצק - נכדה של ונדה. יאצק מלווה היה בבנו, שאף הוא מכונה יאצק, על-שם אביו, כמיטב המסורת הפולנית. יאצק הצעיר, הוא החוליה האחרונה בסיפורי זה, בשרשרת של ארבע דורות שראשיתה ב'אישה הגדולה', שאל מיטתה הובהלנו שתינו בהתרגשות יתרה, מיטת מיתתה, כפי שנוכחנו כעבור ימים אחדים. אל דאגה, אני לא חושפת את סוף הסיפור על דרך הקדמת המאוחר. הסוף הזה ידוע היה מראש. זמן ארוך הייתה וונדה דומינסקה מרותקת אל ערש דווי זה. נהיר היה שזמנה על האדמה קצוב ומדוד.

'האישה הגדולה', כיניתי אותה ביני לביני, שכן שמה נישא באוזניי משחר ילדותי. מבעד לשמיכה נדמה מיתאר גופה כשל ילדה. מכוונסת, מכווצת, צנופה באריג של קמטים. גוזלית, עטויה פלומת התרגשות צפופה, שבה נשבינו כולנו ברצון. לא היו שם הרבה דיבורים. עומדות היינו לשני צידי מיטת בית-החולים, וידיה אוחזות בכפותינו, זו מכאן וזו מכאן.

יאצק האב מספר, שחלף זמן רב מאז אבד לסבתו מאור העיניים. הוא פונה ומתרגם לוונדה סבתו, רוכן אליה. לירון ואני, אוזנינו אליו וליבותינו אליה. שתינו בנות גיל דומה, לומדות באותה כיתה, ובקיבוץ נכון יותר לומר, משתייכות לאותה קבוצה. יחד יצאנו במשלחת לפולין. הזיקנה היא שהעלתה את דוק העיוורון בעיניה של ונדה, ואכן גם כוח השרירים תש. העפעפיים מגלים רק זוג סדקים צרים, אך מתוכם מתפרץ האור הגדול, ופניה - נהרה גואה. ואולי לא דרושים לו נקבים ואין לו עניין בגוף, לאור הזה, שמופץ בחדר, מוחשי וחם? ואולי מתוך

קולות "משם"

וכך כתבה שושנה
הקטנה שנותרה
בודדה (1942):

אחים,
אתם הלכתם
למות,
ואף אחד
לא בא
להגיד לכם
שלום.
ועכשיו
אתם בתוך
האדמה.
אז אומרים
וחולמים
עליכם.
אך, אחים,
האימהות
שלכם
בוכות
אחריכם.
אבל אתם
לא שומעים
את זאת
ולא תשמעו
יותר,
כי ישנים
אתם ותשנו

קולות "משם"

שיעור בגיאוגרפיה

אידיה פוט
(1942)

ב י ו ם

אחרון זה
בגיאוגרפיה
לא מספיק

קיבלה.

אך, רק

כעבור

שבוע

ידוע ידעה

בדיוק

מופלא

מקומה

של

טרבליקה

לרגע קט

בלבד...

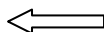
ברור היה שוונדה דומינסקה מבינה את שחזר ואמר לה נכדה: אלה הנכדות של הלינה (שמה הפולני של סבתא נחמה), הן באו מישראל.

ונדה דומינסקה הצילה את חיי שרלוטה, אחות סבתנו, בווארשה, תחת הכיבוש הנאצי. אלף פעם שמענו את הסיפור, ולא שבענו. איך הצליחה שרלוטה לחמוק מהגטו עם ניירות מזויפים ולהתאשפז בבית-החולים תחת שם פולני. איך ונדה, הנוצרייה רחבת-הלב, עובדת סוציאלית בכול איבריה וחושיה באה בקביעות לסעוד מכרה בבית-החולים, וכך הכירה את שרלוטה. איך החליטה לאמץ את שרלוטה לביתה, ואיך עמדה בהחלטתה ולא הרפתה מאחזיתה, כשנודעה לה יהדותה של שרלוטה, בשעה שהייתה העיר מוכה בארס הנאצי: חיילים גרמנים ופולנים אנטישמיים.

כל יהודי יזהה סיפורים כאשר ינוע בנופי פולין. לא רבים הם הבאים שמה, במנותק לחלוטין מהקורות את יהודי אירופה בשנים ההן. אנחנו מצאנו שם קרובת משפחה מאמצת. ראינו ונגענו בנצר לעם נדיר, שבפולין רק יחידי סגולה נמנים על שורות צבאו: חסידי אומות העולם. יצאנו נסערות... שבנו אל חברינו בבית-המלון המהודר. בית המלון אשר לא יעז לרשום שום שלט נגד יהודים, וליתר ביטחון, גם לא נגד כלבים, לחסוך קונוטציות. תשעה ימים נעה המשלחת בנופי פולין. את מה שלא ראו העיניים, בכה הלב בכוח הדמיון.

לא היו אז טלפונים ניידים, ובוודאי שלא אינטרנט. עם שובינו לבירה, צלצלנו ליאצק האב. לא הייתה הפתעה בקולו השקט, נמוך-הקומה, כשסיפר: סבתו, ונדה, נפטרה. מאחר וחיכתה רק כדי לפגוש בנו, שוב לא מצאה לנכון לעכב את הפגישה עם היושב במרומים. אישה מאמינה הייתה. אין לי ספק שהוא שמח בבואה!

17 שנים עברו מאז. בקיץ האחרון בא יאצק הצעיר, הנין של ונדה, לביקור נוסף בארץ. סבתא נחמה קבורה לצד סבא, והוא עלה לבקרה. (בביקורו הקודם, כחמש שנים לאחר פגישתנו הראשונה בעירו, התארח אצל סבתא). בקיץ תייר עם משלחת חברים שאותה יזם, במקומות הקדושים לנצרות: בגליל, בנצרת, בירושלים. מראש תיאמנו מועד ובאנו לפגוש בו. אמי ואבי, אני ואישי שלי. יאצק בא בגפו. נצר פולני

ונצר יהודי. ישבנו יחד על שפת הכינרת. התרגשנו מהעובדה שאנחנו יושבים יחד על שפת ים כנרת. התעדכנו הדדית: יאצק הצליח בלימודיו, ועת עולים יפה עסקיו. אחר-כך הלכנו לראות את הירדן הקדוש, ואני צחקתי על התיירים המוזרים שממלאים בקבוקים במים לקחתם הביתה. יאצק נבוך כשהסביר, שגם הוא רוצה להביא מהמים מתנה לאשתו, לטקס ההטבלה של בתם התינוקת לנצרות. בושתי בציניות הישראלית המחספסת שלי, והרי איש לא מינה אותי לשופטת בוועדה שקובעת אילו מנהגים ראויים לכינוי 'מוזרים'. טשטשתי את המבוכה בהיחלצות זריזה לעזרתו, חיפשתי ומצאתי בקבוק, ירדנו יחד לירדן למלאו.

ומה היו מנהגי היהודים בעיני סובביהם הלא-יהודים באירופה של אז? ומה מנהגי היהודים בעיניים לא-יהודיות בניכר היום? ומה מנהגי שלי בעיני האירופי המלומד, שזה מרחוק בא במגמת שלום ורעות? ומה מנהגי שלי, היהודייה שחיה היום בגליל, בעיני שכניה הנוצרים? המוסלמים? הדרוזים? ושומה עלי לשייך סימן שאלה נפרד לכל אחד מאלה, כי לכל קבוצה - נקודת מבט אחרת.

*

האדמה
סובבת,
לא ייפול
דבר.
האיש
השוכב -
קרוב
למתיים,
והקם -
רחוק
מחיינו.

איתמר יעוז-
קסט

*

איתמר נולד
ב-1934 בהונגריה.
ב-1944 נשלח עם
משפחתו לברגן-
בלזן.
עלה לארץ
ב-1951.
מחיבוריו: 'מלאך
ללא כנפיים',
'נוף בעשן - רקי
ברגן-בלזן' ועוד.

קולות "משם"

S.O.S

מכתב אזעקה זה על
רצח יהודי פולין ועל
הגורל הצפוי
לשארית הפליטה,
חובר על ידי **מרדכי
טננבוים** באפריל
1943. טננבוים היה
מפקד מרד
ביאליסטוק. הוא
קיווה כי קריאתו
תועבר ללונדון
בצינורות התקשורת
של המחתרת
הפולנית בווארשה
(אנשי שיקורסקי)
ע"י מברק מוצפן
ללונדון. המכתב אכן
הגיע ליעדו:

"...ואם אין ידכם
משגת להציל את
אחרוני העדים
לטרגדיה הנוראה
ביותר בתולדות
האדם, הרינו
משביעים אותכם:
בדמם השפוך של
ילדינו, באמהותינו
המעונות, בקדושינו
המחוללים - נקמו
את נקמתנו! ארור
הקורא לרחמים!
נקמה! ההולכים

הבטתי בדגל בגאווה

דליה סלע, מלווה קבוצת 'אשלי', 21.4.90

לפעמים אני רוצה לכתוב משהו, ואז פתאום יוצא לי לבכות את זה. וזה נמחק תמיד, ולא נרשם. כשקראתי על השואה, חשבתי שמדובר באנשים שלא מהעולם הזה. אנשים אחרים, לא כמונו, רחוקים מאוד. פתאום...

באנו לטרנוב, ללב העיר. ראינו שם קבר אחים של 3,000 ילדים. כל הבנות שלי עברו לנגד עיניי... ומה ראיתי? אני לא יכולה לכתוב מה ראיתי, כי הן אולי תכעסנה. אבל ראיתי כאילו זה קורה להן. בכלל, להבין, לא להבין - זו לא מילה טובה. לחוש מה קרה שם, זה לקחת את עצמך ואת ילדיך, ולחשוב כאילו זה אתה עומד בפתח הבור הפעור. הטקסים שקיימנו היו מרגשים בצורה בלתי-רגילה. הרגשתי גאווה עצומה. כל-כך התגאיתי להיות שייכת לעם היהודי, להיות שייכת לעם ישראל. הרגשתי מן חוזק, עוצמה אדירה. הרגשתי שאני נציגה של עם חזק ועקשן, שלא יכולים לו, ולא יוכלו לו יותר לעולם. הסתכלתי בגאווה על הדגל. בלעתי את צבעיו. כל-כך התרגשתי ובכיתי... שרנו בשקט, בבישנות, אבל רציתי לשיר בקול רם שהם ישמעו, שכולם ישמעו! מדי פעם עברו שם פולנים, ואז רציתי עוד יותר לצעוק: "כן, אני יהודייה מישראל! יש לכם מה להגיד לי?"

מהטייפ בקע קולה של רוני יוניש ששרה 'פונר'. ואז הרגשתי בית-השיטה בפולין. צברים חזקים וגאים על אדמת פולין. הרגשתי נוכחות חזקה. שמחתי להיות שייכת לעם, ושהעם שייך לי, ולשנינו יש שיר שהוא 'התקווה'. ויש לנו ארץ, ואדמה, ופרחים, וילדים, וחילים חזקים ששומרים עלינו. ואני יודעת ובטוחה שלעולם, לעולם, לעולם...

הנה אנחנו כאן!

לירון בצלאל, קבוצת 'צבר', 1987

עמד לו שם קהל רב של נוער ישראלי-יהודי. מקבץ של משלחות נוער לפולין, ללא הבדל מפלגתי-תנועתי, לטקס זיכרון מסיים. צפופים-צפופים, דבוקים זה לזה, אם מחמת הקור, או מחמת רגש השייכות העז, כשכתובת מאירת עיניים - "ישראל" - על חולצותיהם מכוונת בגאווה כלפי הסביבה הפולנית, כאילו מכריזה הנה, אנחנו כאן על

לפתע, בוקעת שירת "אלי אלי", אחידה ומלוכדת, ואחריה שירת ההמנון, "התקווה". תחילה חלושה, ואט-אט מתגברת ומתעצמת, עד שנדמה כאילו מהדהדת על פני כל אדמת פולין. ראיתי אותם במו עיניי, נערים ישראלים, יפים וחסונים, עומדים דום מתוח, ומפיותיהם בוקעת בחוזקה ובגאווה "עוד לא אבדה תקוותנו" ... "להיות עם חופשי"...

קולות "משם"

אם לא תבוא ההצלה

מכתב מגולי טרנסניסטריה שהגיע לארה"ב אחרי גלגולים רבים, 1942 מחנה ההסגר ב'מוהילוב' היה מלא ודחוס עד אפס מקום. מצאנו בית בלי חלונות ודלתות. שכבנו על הרצפה, והעיתונים ומעט הבגדים שנשארו עלינו, שימשו לנו כסות מפני הקור. לא הייתה לנו כל אפשרות להתרחץ. סבון לא היה לנו, ולא היה אפשר למצוא בכל העיר. במשך שישה שבועות לא פשטנו את בגדינו מעלינו. אחרי ששהינו שבוע בגיהנום הזה, החלטנו לאבד את עצמנו לדעת, אך נשינו שמרו עלינו ועודדו אותנו לקוות לימים טובים. כרבע מן האנשים שלנו נספו. גורל זה צפוי לכולנו, אם לא תבוא ההצלה...

חשבתי על התאבדות

באותה עת גם צילה גדיש ואחיותיה היו במוהילוב, לאחר שנקרעו מהוריהן. וכך מספרת אחותה הבכורה:

נשארתי עם אחיותיי הקטנות צילה (5) ושושנה. הייתי בת 20, צעירה. היה לי כוח, וזה המזל שלי. נשארנו אצל דודתי בגטו צ'רנוביץ. אחרי 3 חודשים שלחו אותנו ברכבת, עם עוד אלפי יהודים, לטרנסניסטריה. בדרך עברנו את הנהר, שהיה הגבול עם אוקראינה. הביאו אותנו למוהילוב, עיר שהייתה עזובה.

העיר הפכה למחנה פליטים. לא היה לנו כלום, לא כסף, לא בגדים. גם לדודתנו לא היה כלום, והיא לא יכלה לעזור לנו. גרנו בצריף עם אופה אחד ומשפחתו, שגם הגיעו מצ'רנוביץ. הוא התחיל לקנות קמח, ולאפות לחם, ואני הייתי העוזרת שלו. מכרתי את הלחם בעיר, בתמורה לחצי כיכר, מזה שלושתנו התקיימנו תקופה מסוימת. כל הזמן הגיעו למוהילוב עוד ועוד יהודים, והשלטונות רצו לשלוח אותם הלאה. בדרך היה צריך לטפס על הר גבוה. חששתי שאחיותיי לא תוכלנה לעמוד בזה. מי שהיה לו אישור להישאר, נישאר במוהילוב. אישור כזה עלה הרבה כסף, ולנו לא היה. התחלתי לחשוב על התאבדות. חשבתי להגיע לנהר, להטביע את

קולות "משם" אם לא תבוא ההצלה

מכתב מגולי טרנסניסטרִייה שהגיע אחרי הרבה גלגולים לארה"ב,

1942

מחנה ההסגר ב'מוהילוב' היה מלא ודחוס עד אפס מקום. מצאנו בית בלי חלונות ודלתות. שכבנו על הרצפה, והעיתונים ומעט הבגדים שנשארו עלינו, שימשו לנו כסות מפני הקור. לא הייתה לנו כל אפשרות להתרחץ. סבון לא היה לנו, ולא היה אפשר למצוא בכל העיר. במשך שישה שבועות לא פשטנו את בגדינו מעלינו. אחרי ששהינו שבוע בגיהנום הזה, החלטנו לאבד את עצמנו לדעת, אך נשינו שמרו עלינו ועודדו אותנו, לקוות לימים טובים. כרבע מן האנשים שלנו נספו. גורל זה צפוי לכולנו, אם לא תבוא ההצלה...

חשבתי על התאבדות

באותה עת גם צילה גדיש ואחיותיה היו במוהילוב
לאחר שנקרעו מהוריהם. וכך מספרת אחותה הבכורה:

אני נשארתי עם אחיותיי הקטנות צילה (5) ושושנה. הייתי בת 20, צעירה. היה לי כוח, וזה המזל שלי. נשארנו אצל דודתי בגטו צ'רנובין. אחרי 3 חודשים שלחו אותנו ברכבת, עם עוד אלפי יהודים, לטרנסניסטרִייה. בדרך עברנו את הנהר שהיה גבול עם אוקראינה. הביאו אותנו לעיר מוהילוב, שהייתה עזובה.

העיר הפכה להיות מחנה לכל הפליטים. לא היה לנו כלום, לא כסף, לא בגדים. גם לדודתנו לא היה כלום, והיא לא יכלה לעזור לנו. גרנו בצריף עם אופה אחד ומשפחתו, שגם הגיעו מצ'רנובין. הוא התחיל לקנות קמח ולאפות לחם, כדי להתקיים. אני הייתי עוזרת שלו. מכרתי את הלחם בעיר, וכתרומה הוא נתן לי חצי כיכר, מזה שלושתנו התקיימנו תקופה שלא ארכה זמן רב.

כל הזמן הגיעו למוהילוב עוד ועוד יהודים, והשלטונות רצו לשלוח אותם הלאה. בדרך היה צריך לטפס על הר גבוה. חששתי שאחיותיי לא תוכלנה לעמוד בזה. מי שהיה לו אישור להישאר יכול היה להישאר במוגילב. אישור כזה עלה הרבה כסף, ולנו לא היה. התחלתי לחשוב על התאבדות. חשבתי לגשת לנהר, להטביע את צילה ושושנה, ואחר כך לקפוץ בעצמי למים ולמות...

המסעות לפולין

קולות "משם"

יום כיפור במחנה
שטוטהוף, 1943

כשהגיע יום הכיפורים,
הוצאו כל היהודים
שהיו כלואים במחנה
הריכוז 'שטוטהוף' אל
כיכר גדולה. עמדו
היהודים שורות-שורות,
בקור וברעב.

לבסוף, הביאו להם מרק
בשר, גזר ותפוחי-
אדמה, כה חם וכה
ריחני, שאנשי המחנה
לא ראו כמותו שנים.
וכל אחד ואחד קיבל
לתוך הספל כף מלאה.
הריח הנפלא כל-כך,
משך את אנשי המחנה
העייפים, הקפואים
והרעבים במשך שנים.
האנשים עודדו זה את
זה שלא להיכנע לאויב,
להוכיח שגם ברעב של
המחנה, לא מכרו את
היום הקדוש. היו שם
יהודים שלא צמו עד
עכשיו, והם לא נכנעו,
צמו ועמדו על רגליהם
עד הערב.

ליל סדר בווארשה

רועי שריג, קבוצת 'רותם', 1988

את ליל הסדר ערכנו בבית-מלון בלב וארשה. קשה להגיד
שזו הייתה נקודת שיא, כי זה היה אירוע לא על אותן
מישור חוויתי כמו הביקור בטרבלניקה, מיידנק, ואשוויץ.
את נוסח ההגדה התאמנו לצרכינו עוד בבית. ההשוואה
בין סיפור יציאת מצרים למאבקו של גטו וארשה,
מתבקשת מאליה. פתאום כל משפט 'מעבודות לחירות',
'לחמא עניא' היה כל-כך סמלי.

היום ברור לי שזו הייתה זכות גדולה לקחת חלק פעיל
בליל סדר זה. הרגשתי זכות להקריא בסדר, סדר מרגש,
כל-כך אמיתי. פתאום הבנתי את כל הסמלים האלה, שכל
השנים דיברנו עליהם בבית. הרגשתי כאילו לא יצאתי
ממצריים, אלא מווארשה, שלפני ארבעים וחמש שנים.
השירה הספונטאנית מכל הלב של כולם, בקולי קולות,
הייתה רגע של עילוי, של שמחה אמיתית, של גאווה על
מה שיש לנו: שירים ארץ-ישראלים בעברית, מושרים על
ידי נוער ישראלי בלב וארשה, ארבעים וחמש שנים לאחר
המרד.

פתאום הבנו...

מיכה שגיא - על המסע שלו לפולין ב-1986

במשלחת שלנו, ("ב של קיבוץ בארי ובני נוער של התק"ם), שביניהם שתי בנות מקבוצת "דגן" מבית-השיטה, לא היה אף אחד שהיה בעבר בסיוור בפולין. ולמרות שנעשתה הכנה רבה לקראת המסע, הנעלם היה גדול פי כמה מהידע שהבאנו איתנו. אני זוכר מאז את אחת החוויות הקשות שהיו לי שם. לקראת הביקור באושוויץ ובירקנאו המתח במשלחת גדל מאד. היינו כבר אחרי ביקור בטרבלינקה ובמיידאנק אך הרגשנו שאנחנו הולכים לפגוש את הנורא מכל. הסיוור באושוויץ, במבנים המלאים בחפצי הנספים, בקיר המוות, במוזיאון בבלוק 11 ובתאי הגזים, היווה את הפתיחה למה שהיה בבירקנאו.

ההליכה בבירקנאו, שרובה חרבה, לאורך מסילת הברזל והרמפות, וביקור בכמה ביתנים ששרדו, כשבאחד מהם נשארו ציורי ילדים, הוביל אותנו אל הריסות הקרמטוריום ואל מצבת הזיכרון. בטקס שקיימנו שם הובא לביטוי כל מה שצברנו בסיוורים הקודמים. זה היה מרגש וממש בלתי נתפס.

עם סיומו, נאמר לנו שמאחורי חורבות הקרמטוריום ישנם מספר בורות שלתוכם היו שופכים את האפר של הנשרפים. הבורות האלה היו מלאים במים, וזהרו באלפי אורות. נעמדנו סביב הבורות, ולא יכולנו להתנתק מהמקום. ברגעים אלה החל השבר. הראשונים שהתמוטטו היו המדריכים, שבקול בכי גדול עזבו את המקום. אחריהם עזבו שאר חברי הקבוצה.

אורלי ואני שעמדנו שם, שמנו-לב ששלוש בנות נשארו לשבת על האדמה, ואינן מסוגלות לקום. מי שתפסה את תשומת-ליבי במיוחד הייתה שגית טייטו שישבה ומלמלה לעצמה דברים, כשכל הזמן היא תולשת את העשבים מסביב לבור, וזורקת אותם פנימה בהבעת כעס וכאב.

חיכינו להן בתקווה שתתאוששנה, אך זה לא קרה. ניגשנו אליהן והרמנו אותן מהאדמה בחיבוק גדול, והובלנו אותן לכיוון היציאה מהמחנה. הייתה לי הרגשה שברגעים אלה הגיע לידי ביטוי מקסימאלי הקשר הנפשי המיוחד שקשר אותנו, ובמיוחד

קולות "משם"

סימן על יד שמאל

פרימו לוי

עד התחתית הגענו. למטה מזה אי-אפשר לרדת. לא נותר לנו כל מאום: לקחו את הבגדים, את הנעליים, ואף את שערותינו לא הותרו לנו. אם נדבר - לא יקשיבו לדברינו, ואם יקשיבו - לא יבינו. עוד מעט גם את שמותינו ייטלו.

Haftling (עציר):

"למדתי שאני הפטלינג. שמי הוא 174517. ובכן, קוֹרָא לנו שם, אותו נישא כל חיינו, סימן שנחרט בכתובת קעקע על יד שמאל. רק אם מראים את המספר, מקבלים לחם ומרק. יעברו ימים רבים וינחתו עלינו לא מעט מכות אגרוף, עד שנלמד להראות את המספר בזריזות, שלא תתעכב החלוקה היומית של מנות המזון. יעברו שבועות וחודשים עד שנלמד לבטא נכונה את המספר בגרמנית. זמן רב המשכתי, כהרגלו של אדם חופשי, להעיף מבטים על פרק יד שמאל, שעליה נהגתי לענוד שעון, אך במקומו ניבט אליי בלגלוג המספר הכחלחל שנחרט בעורי.

קולות "משם" ילדים

מספרים, 1942

קיבלתי שתי נעלי-ערב שונות לגמרי זו מזו. האחת הייתה נעל על עקב גבוה, והשנייה שטוחה, והן היו בגדלים שונים. מובן שאף אחת לא התאימה לי, כיוון שנועדו לאישה מבוגרת, ולי היו רגליים קטנטנות. היה עליי ללכת בהן בחצר המחנה המכוסה שלג, וגם לעבוד.

אגנס, בת 11

כולנו נראינו אותן דבר. לראשונה פגשתי עולם שאין בו הבדלי מעמדות. עשירים, עניים, צעירים, זקנים - לכולם היה גורל אחד. בקושי הכרתי את אבי. אנשים קראו זה בשמו של זה. קשה היה לזהות רק לפי הצורה. חברים היו חולפים לידך, ולא מזהים אותך. זה היה סיוט...

מל

צמותיי הארוכות והעבות עדיין קלועות, ובשעה שמכונת הגילוח מגלחת את ראשי, השערות הכבדות תלויות ותולשות את השורשים. כאב הצמות הכבדות המושכות בלא חמלה את שורשיי, שטרם גולחו, מביא דמעות לעיניי. אני מתפללת שהגילוח ייגמר במהרה.

ליוויה, בת 13

אתה נתת לי כוח

סער שפר, קבוצת 'אשלי', 1990

את המכתב הזה אני מקדישה לאחי הקטן - אייל. הגענו לאושוויץ, מחנה ההשמדה הנוראי. עד כה לא הצלחתי להבין את גודל האסון, להבהיר לעצמי את מוחשיותו. היום, כשעברנו בבלוקי התצוגה, פתאום ראיתי בגד של ילד קטן. באותו רגע קפצה לנגד עיניי תמונת פניו של אחי הקטן - אייל.

בדמיוני חלפו מראות כאילו אתה היית הילד שהבגדים שייכים לו.

ראיתי את פניך היפים, כאילו הם-הם הפנים שזעקו לרחמים, ואין תשובה. כאילו גופך החסון הוא אחד ממיליוני הגופות שעונו, עד שניתקה מגופם תקוות חייהם, עד מוות.

ראיתי אותך, הילד שתמיד משחק בחצר משתולל וצוחק, כאחד מאלו שהובלו לתאי הגזים עם הגיעם למחנה. והבגדים, בגדי הפסים היו מונחים שם, כאות אזהרה לנו החיים, למען נראה, למען נזכור ולא נשכח. ולא נשכח לעולם!

איילי, עד כה לא הצלחתי לקשור את עצמי רגשית לנושא השואה. היה לי איזשהו נתק, אולי מעין בריחה מתמדת מהתמודדות עם הנושא הכאוב והקשה הזה. ואתה, אחי, אתה היית זה שנתן לי את הכוח לעמוד מול עוצמת האסון הנורא.

לאחר הביקור באושוויץ לא הצלחתי להירגע, הדמעות לא פסקו... ראיתי אותך עדיין מובל בשיירה לתאי הגזים... ואני, אחותך חסרת-אונים לנוכח המראה, כל-כך קטנה בעולם הזה המלא שנאה.

(אושוויץ)

לא כולם יכולים

יאיר לפיד

לפני חודש וחצי התחלנו לדבר על השואה. הם היו שקטים וסקרנים, והיה ברור שהנושא מעסיק אותם. מישהו הזכיר את המסעות לפולין. שאלתי אם מישהו מהם מתכוון לנסוע. הם הסתכלו עלי כאילו נפלתי מהירח. אולי באמת נפלתי. "אי אפשר", אמר אסף, "זה עולה ששת אלפים שקל".

ואיך אתם מרגישים עם זה? שאלתי.

הם שתקו.

"זה לא בסדר", אמרה פתאום קלי.

מה לא בסדר?

זה נפתח לאט, בקושי, אבל ברגע שזה נפתח אי אפשר היה לעצור אותם. לא יכול להיות, הם אמרו לי, שאפילו זיכרון השואה הפך להיות עניין רק לעשירים. מה הם חושבים לעצמם? שבגלל שאנחנו מיפו אז לא אכפת לנו? שרק הילדים מסביון צריכים לשיר את "התקווה" באושוויץ? שאם אנחנו עניים אז אותנו לא צריך ללמד על זה? כשהם כועסים הם כן אומרים "עניים".

חשבתי, ולא אמרתי להם, שאולי הם יבינו את זה אפילו טוב יותר מאחרים. באושוויץ היו רק עניים. אז מה אתם הולכים לעשות? שאלתי.

"כלום", אמר אביב, "מה אפשר לעשות?"

בטח שיש מה לעשות, אמרתי, אבל אם תתייחסו אל עצמכם כאל אזרחים סוג ב', גם העולם יתייחס אליכם ככה. אם אתם חושבים שזה לא בסדר, תעשו משהו בעניין.

הם חשבו על זה לא מעט כנראה. שבוע אחר כך הם אמרו לי שהם רוצים לכתוב מכתב לשר החינוך. הם רוצים להסביר לו שהם רוצים לנסוע לפולין כמו כל הילדים האחרים. אמרתי שזה נשמע לי רעיון טוב. "אז תעזור לנו לכתוב את המכתב", אמר סשה.

הוא גומר ללמוד כל יום באחת, עובד עד אמצע הלילה כדי לעזור למשפחה שלו, ואז בא שוב לבית הספר. אין לי מושג איך הוא עומד בזה. אני לא אעזור לכם, אמרתי, זה המכתב שלכם, ואתם תכתבו את זה יותר טוב ממני.

לזכור ולא לשכוח

הם ישבו וכתבו את המכתב. היו להם לא מעט ויכוחים, והם לא היו בטוחים שזה יצא בסדר. "לא מדובר פה על טיול שנת", הם כתבו, "אנחנו מדברים פה על המורשת שלנו, שנמנעת מאתנו, רק כי אין לנו כסף לממן אותה".

הם שלחו את המכתב לפני יותר מחודש. חיכו שהמזכירה תצא רגע, הקלידו אותו על המחשב של בית ספר, ושלחו אותו ללשכת השר. אני יודע שהמכתב הגיע לכתובת הנכונה, מפני שאני זה שהשיג להם אותה, ואני מקווה שמנחם המנהל לא יכעס עלי בגלל זה.

הם שלחו את זה מהר, לפני שיתפסו אותם, ואז חזרו לכיתה, גאים וקצת מבוהלים, ובעיקר הם הרגישו שבפעם הראשונה בחייהם הם החליטו לא לעמוד מן הצד. בפעם הראשונה בחייהם הם החליטו שהם אדונים לגורלם, והם לא מוכנים שיתעלמו מהם רק בגלל שהם גרים ביפו והם עניים. בפעם הראשונה בחייהם הם החליטו שהם מוכנים לתת אמון במדינה, ולהאמין שהיא רואה בהם בני אדם טובים לא פחות מכל אחד אחר.

ואף אחד לא ענה.

אני לא מדבר על תשובה שלילית. פשוט לא טרחו לענות להם. כל אלפי האנשים האלה, שיושבים במשרד החינוך, וכנראה יש להם דברים כל כך חשובים לעשות שבמשך יותר מחודש אף אחד מהם לא מצא חמש דקות פנויות כדי לשלוח תשובה ל-37 ילדים מיפו שרק רוצים להצטרף למסע שאת מטרתו הגדיר משרד החינוך בעצמו, על דף רשמי של משרד החינוך, כ"חיזוק השייכות הלאומית והזיקה להיסטוריה ולמורשת".

116,000 תלמידים יצאו לפולין בחמש השנים האחרונות. מהעשירונים העליונים יוצאים פי שלושה תלמידים מאשר בעשירונים התחתונים. בעשירון של יפו ד' אף אחד לא יוצא. הם היו הראשונים שניסו, אבל אף אחד לא ענה להם.

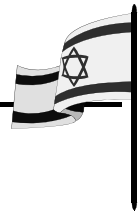
- איך הם הגיבו?

- הם היו הרוסים.

כשרע להם הם חוזרים לכעוס. אני חושב שהם כעסו עלי. על התמימות שלי, על זה שגררתי אותם להרפתקה הזו שבסופה שוב העליבו אותם. לא הצלחתי להתווכח איתם, בעצם לא ניסיתי, מפני שהם צודקים.

אלא שאז קרה נס קטן. אני לא יודע איך הוא קרה, או מה הם אמרו אחד לשני, אבל הם החליטו לא לוותר. הילדים האלה, שכל חייהם אמרו להם שהם בשולי החברה הישראלית, החליטו לנסות לדבר איתה ישירות. הילה מצאה אתר באינטרנט שבו אפשר לפרסם עצומות, והם כתבו עצומה ופרסמו אותה. "בואו נגיע למאה-אלף חתימות", הם כתבו שם, "כדי שבמשרד החינוך יראו אותנו".

ביום שני השבוע היו לעצומה 728 חתימות.

מה מכול זה יישאר בתודעה?

(קטעים מן המסע עם קבוצת 'אשל' אפריל, 1990)

חיים שניר

- - במיידנק ובאשוויץ אתה הולך בין חלונות הזכוכית, והמוח אינו מסוגל לקלוט את האימה הצועקת מתוך ערימות הנעליים, והשערות והמזוודות. אבל, לא שם פרץ הכאב שלי בכל עוצמתו המטלטלת. שם נעצר הכאב בגרון, וסירב להתפרץ. אבל, בקרחת היער, ליד העיר 'טרנוב', במקום בו הוצאו להורג 3,000 ילדים יהודים, שנקברו תחת ערימות עפר של מחפורת, שיד אדם חפרה אותה, ויד אדם כיסתה אותה, על הצעקות, ועל הדם, ועל העיניים הפעורות של אי-ההבנה, והמוות, רק שם עלה הכאב אל העיניים, ושטף את כל גופי ברעד... בעיר לובלין חקוקה כתובת על גבי מצבת-אבן שחורה: "בכל חופן אדמה, אני מחפש את יקירי". והארץ הזו, שאדמתה עדיין נחרשת ע"י סוסים ומחרשות עץ, פתחה את פיה. ואי-אפשר שלא להקשיב לקול העולה ממנה, כי אדמה זו היא קבר ענק של 4.5 מיליון יהודים. כל כפר שעברנו בדרכנו, העיר בי מחדש את השאלה: כמה יהודים התדפקו בלילות הקרים על דלתותיו? וכמה דלתות נשארו אטומות לתחנונים? כל יער מוריק סיפר את סיפורו החבוני, האיום... כנסיה שפעמוניה מצלצלים וקוראים למאמינים לבוא פנימה, לשאת תפילת תחנונים לישו המשיח, העירו בי את השאלה: האם צלצלו גם אז פעמוני הצריחים האלה, צלצול של זעם שאט-נפש ומחאה על המתרחש, כשביער הסמוך נשמע הדי היריות, והעשן עלה גבוה לשמיים!?

*

לאן יובילו אותנו הרשמים האלה? מה מכל זה ישקע ויהפוך לחלק מן העור, מזרימת הדם בעורקים, ומקצב פעימות הלב של הנערים והנערות שלנו? מה מכול זה יישאר בתודעה? האם נשקע בחשדנות אפלה, ונתמיד לומר 'כל העולם נגדנו'? האם נרצה להינתק מן הקשר הגורלי המחבר אותנו אל העם היהודי, שבין אם נרצה או נסרב, אנו חלק ממנו?! אולי, אולי החוויה הזו תוליד לעיצובנו כבני-אדם אנושיים יותר, קשובים יותר לסבל הזולת, סובלניים יותר לשונה מאיתנו? האם נצא מכל זה מחוזקים יותר, בקשר שלנו לעם היהודי ולמדינת ישראל!?

לאנשים יש נטייה לשכוח

ענבל הגלעדי

הדבר שהכי זכור לי הוא, שהמסע (לפני 10 שנים) לא נעשה בפורמט רגיל, עם עדים והרבה בכי, אלא עם 'המעורר' (מרכז הדרכה שבקיבוץ רביד), וכל הראייה הייתה בבחינת המציאות בתקופה זו, איך הנסיבות אפשרו את קיום השואה. בכל שלבי ההכנה, הושם דגש על האדם עצמו, על פעולות שנעשו, כדי לא ללכת כצאן לטבת, שיקולים ודילמות, שעמדו בפני היהודים בתקופה זו וכדומה. אני חושבת שהאופי הזה של המסע שינה לי באופן אישי, במידה מסוימת, את החשיבה על השואה, וייתכן כי הוא השפיע עלי להצטרף בהמשך לשנת שרות' כקומונרית ב'נוער העובד'. עם זאת, הייתי היחידה מכיתתי שהלכה לשנת שרות, המסע לפולין חשוב מעצם העובדה, שהוא משמר את זיכרון השואה, ולא נותן לו לחמוק, למרות שדור השואה כמעט איננו. לאנשים יש נטייה לשכוח, ומסע זה, גם אם בזכות היותו 'חוויה', מעלה את הנושא כל שנה, אצל שכבת כיתות "א-ב". בנוסף, אני רוצה לציין שכל המסע עצמו, כנראה בגלל שחווינו אותו ככיתה מגובשת, זכור לי כחוויה חיובית מאוד, שכללה לא מעט רגעים כיפיים, ואיני חושבת שזה דבר שלילי.

סגירת מעגל

(מתוך חוברת "עמודים")

היה זה בקיץ תש"ה. אליהו, נער שניצל מאושוויץ, שהה במחנה 'גונסקירכן' שבגרמניה, בזמן שכוחות הצבא האמריקני התקדמו. אנשי האס.אס נטשו את המחנה, והותירו את האסירים תשושים ומדממים... אליהו לא ידע מה מתרחש. הוא מצא מדי אס.אס. עם דרגות, החליף בהם את בגדיו המרופטים, ויצא מן המחנה לכיוון היער, כשבכיסו תפילין, עליהם שמר בקנאות במשך כל 6 שנות המלחמה.

אליהו מספר:

"בעודי משוטט בין העצים, ראיתי מולי ג'יפ צבאי, ממנו ירדו קצין ושני חיילים. הם צעקו אלי: 'דוקומנט!' (תעודות!), בעודם מכוונים אלי את נשקם. כיוון שנראיתי כמו איש אס.אס., הם עמדו לרות בי. מאיפה אמצא מסמכים? ראיתי שאינם גרמנים, אולם לא ידעתי לאיזה צבא הם משתייכים. לא ידעתי אנגלית. צעקתי: 'אי ייד! איך בין א ייד!' (יהודי, אני יהודי!) התחננתי על נפשי... אז קרב אלי הקצין ודרש ממני להוציא את מה שיש בכיסי. שלפתי את התפילין. הוא שאל אותי ביידיש: 'דו ביסט א ייד?' (אתה יהודי?) דו קענסט זאגען שמע ישראל? (אתה יודע לומר שמע ישראל?) צעקתי בכול כוחי: 'שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד!' ופרצתי בבכי... הקצין ניגש אליי וחיבק אותי בחום לעיניהם המשתאות של החיילים. עד לאותו יום כולם רצו להרוג אותי, ופתאום יש מישהו שמחבק ומנשק אותי... אתם יודעים מה זה היה בשבילי?"

(קצין יהודי אמריקאי זה הוא מאיר בירנבוים, אביו של אהרון גל, חבר קיבוץ בארות יצחק)

שואת הצוענים

מרים נוביץ, מלוחמי הגטאות, עסקה בתיעוד ואיסוף יצירות אמנות, והייתה חלוצה במחקר שעסק בטבח הצוענים (2 מיליון איש!)

כשמילאה את משימתה התוודעה מרים גם לדמעות העם הצועני, שבניו נטבחו באכזריות במחנה ההשמדה. בטקס שנערך תחת הכותרת "הצוענים - גן-העדן האבוד", השתתף הפסל **דני קרוון** שהציג את אתר הזיכרון לצוענים שהוא בונה בברלין, לאחר שיצר שם את אתר הזיכרון ליהודים. **ד"ר רפי ואגו** מאוניברסיטת תל-אביב דיבר על עיצוב הזיכרון של הצוענים, ועל חיפושם אחר זהות, בהשראת העם היהודי.

רק ב-1996 קבעו לעצמם הצוענים יום זיכרון לשואה שלהם, ובשנתיים האחרונות הוקצה להם ביתן לאומי בביאנאלה בוונציה. בהמשך, הוצגו קטעים נדירים מתוך סרט התעמולה של הבמאית הנאצית **לני ריפנשטאל** הנוגעים לצוענים, וסופר על הניצבים הצוענים שהובאו מהמחנות לסרט, ונשלחו להשמדה לאחר שסיימו את תפקידם... הושמעה מוסיקה צוענית, ונחשפו פרטים נדירים מאוסף המוזיאון. אנחנו רואים בערב הזה אירוע מיוחד, מציינת **מרב מנס** (תחקירנית במוזיאון לוחמי הגטאות), והחלטנו לקיימו בעקבות פעילותה המיוחדת של מרים נוביץ ז"ל.

ג'נוסייד -- מהו?

פרופ' **יאיר אורון**

פרופ' **יאיר אורון** שעומד בראש הקורס "ג'נוסייד" באוניברסיטה הפתוחה, מסביר שהחליט לכלול בתכנית הלימודים גם את רצח העם באמריקה הספרדית. לדבריו, הגדרת המושג ג'נוסייד, שנולד בתום מלחמת העולם השנייה, מעוררת ויכוח. לא רצינו להיכנס לויכוח פורמאלי בשאלה, אם כל מקרה - הוא ג'נוסייד, או לא. העיסוק בסוגיה זו, מורכב ורגיש במיוחד בישראל, בשל השואה. אנחנו מלמדים את השואה בתיכון ובאקדמיה, אבל נמנעים מללמד ג'נוסייד. היו כבר כאלה שאמרו לי: למה אתם מתעסקים עם הדבר הזה?

לפני 4 שנים ייסד אורון את הקורס, ומאז פורסמו 10 ספרים המתעדים בין השאר, את השמדת האינדיאנים בצפון-אמריקה, את הטיהורים של סטלין, ואת רצח הצוענים במלחמת העולם השנייה. הטענה שלי, היא שסטודנט ישראלי שלא יודע על הג'נוסייד ברואנדה, הוא מקרה חמור יותר מאמריקאי, שלא יודע על השואה. בעיניי משמעות השואה היא - רגישות לסבל עמים. כשישראל מכחישה את הג'נוסייד הארמני, היא עושה דבר בלתי-נסבל מבחינת הארמנים, אבל בעיניי - היא מחללת את זכר השואה.

לא יכול להשתחרר מהזיכרונות

מיומנו של חייל אמריקאי

קובי בן-שמחון

בסוף המלחמה נמנה בלאנט עם הכוחות ששחררו ניצולים יהודים ממחנות הריכוז בגרמניה. "היה לי מזל רע", הוא אומר, "אני רואה אותם כשאני מדבר, אני לא יכול להשתחרר מהזיכרונות הנוראים האלה. המחלקה שהוצמדתי אליה שיחררה מחנה קטן בצפון גרמניה. כשאתה בא במגע עם הטרגדיות הנוראות הללו, אתה מסתכל, אבל אתה לא רואה. אתה שומע, אבל אתה לא מזהה. אתה מריח את הבשר השרוף, אבל אתה לא יודע מה זה.

כשאתה מתוודע לרצח ההמוני הנורא הזה, ולמאות גופות נערמות ומרקיבות, אתה מסרב לקבל את מה שמולך. המוח שלך לא יכול לקבל את הגודל, ואתה הופך ריק. הרגשות שלך יכולים להתמודד עד גבול מסוים. המוח פשוט כבה, והדבר הנורא הוא, שאתה נושא עימך את המראות של הנשמות האומללות, ואתה רוצה לנסות להציל את חייהם. ואתה מנסה להאכיל אותם, אבל אתה הורג אותם, כי הם לא יכולים להתמודד עם אוכל. הכנו מרק, וניסינו להכניס להם נוזלים, כדי להחזיק אותם בחיים עוד כמה ימים, עד שעזרה רפואית תגיע. כל רופא באירופה נקרא לבוא אל מחנות הריכוז, לראות אם יוכל לעשות משהו. בכל יום עוד ועוד מתו, למרות הניסיונות שלנו להציל אותם. הם כבר היו אבודים לפני שהגענו לשם."

נדמה לי שכולנו היינו שם

רותם ענתבי

אני שבה לאחור, לנערה שהייתי. מתבוננת בה. נזכרת בשיחות ההכנה שקדמו למסע הזה, זוכרת את הציניות שלנו. זוכרת אותי מסתתרת מאחוריה, ושונאת אותה כאחת. זוכרת גם שדבר מה השתנה בי בשובי משם. המסע הזה עדיין זכור לי כנקודת שינוי. הבנתי אז את היותי אחראית לחיי. התחוור לי הכוח הטמון בקבוצת אנשים, ואיתו הכוח הטמון ביחיד.

ההרגשה כי לכל תנודה שלי, יש הד בעולם. כי להכול תכלית, ובכל יש טעם - אני כנראה לא את הכול אבין, ואולי לא אהיה עדה לראות את כל הקצוות נאספים יחד, מתחברים.

העולם הזה עולם של מעשה, מבקש ממני להיות ערה, מבקש ממני לעשות את שעליי לעשות. מבקש שאהיה נוכחת בחיי. העולם הזה מלמד אותי שאין מקום לציניות, ואין

שם, בעודנו יושבים על הדשא הירוק, בלב מחנה שהפך זה מכבר למוזיאון, ראיתי את העבר וההווה צועדים יחד, שלובים, ומשהו מטבעם העז והעיקש של החיים כמו הזכיר, כי אין דבר חזק ואמיתי יותר מהם. העבר הוא צל רווי סיפורים ונשמות והוא, גם הוא, נוכח בכול. אנחנו אוחזים בו, חיים אותו ומחיים אותו. לפעמים נדמה כי הוא חי אותנו. הוא השורשים שלנו, ומה היינו בלעדיו? אך אנחנו שם, בני 18, כל-כך ילדים עדיין, כל-כך בהירים, וכל-כך מסרבים להכיר בנוכחותו של הצל הזה. בתוך כל זה אנחנו טריים כל-כך, חדשים ומבקשים רק לצמוח, מבקשים להיות עדינים ויפים, וכל-כך מבקשים לא לחיות שוב את כל מה שהיה. מבקשים להתנער מאחריות, כי מפחדים להיקבר תחת חורבות ההיסטוריה שלנו, מפחדים להפוך אפורים. מפחדים ובונים חומות. שם על דשא המחנה הירוק, כשנשמות אבותיי מרחפות מעליי, וקולם המיוסר מיילל בתוכי, קרן שמש עברה על פנינו. כל אחד מאיתנו הוא לפתע באורה הזוהר, החדש, ואני הבנתי פתאום את מקומי בעולם: סיפורם של אלה שהיו כאן, הם גם סיפורי שלי, אך אני נולדתי לחיות את חיי עד תומם, ועליי להגשים את מה שבי למעני, למען אבותיי, ולמען ילדיי שיבואו. למעני ולמען העולם. וידעתי אז שאני רוצה להרגיש את הכול, ולדעת. לעיתים נדמה לי שאנחנו, כולנו היינו שם. יש בנו משהו מ'שם'. אך יש בנו גם דבר-מה חדש, שנבט. יש בנו את כוחם המתחדש של החיים, וניתנה לנו הזכות לחיות אותם, וליצור אותם רוויי צבע ואהבה.

קולות "משם"

"לאט-לאט חזרנו למעגל החיים . . ."

"שיטים"

יום הזיכרון לנספים בשואה,

כ"ז בניסן, תש"ע, 11.4.10

גיליון מספר 2782

איסוף חומר ועריכה: שורי ויעל שגיא

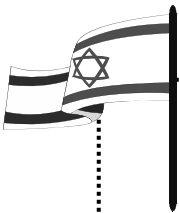
עריכה גרפית: אפרת שלם

הגהות: נטע, ענת ענתבי, עופרית

דפוס "להב", חצור הגלילית.

כתובת למשלוח חומר:

efratbat@bethashita.org.il

מתוך 'הזהו יהודי?'

פרימו לוי

אני יודע שלא בנקל ניתן
להבין את דברי, וטוב שכך.
ינסה נא, אפוא, כל אחד
להרהר כמה ערך יש להרגלי
היום-יום הקטנים של כל
אדם, וכמה משמעות יש להם,
לחפצים רבים שיש אפילו
בידי פושט-יד עני שבקרן
רחוב – ממחטה, מכתב ישן,
תמונה של אדם יקר. דברים
מעין אלה הם חלק מישותנו,
כמעט כמו איבר מאיברי
גופנו...

עתה שוו בנפשכם: אדם
שניטלו ממנו ביתו, הרגליו,
בגדיו, הורחק מידידיו, הכול –
כל מה שהיה לו, אדם כזה לא
יהיה אלא קליפה ריקה, לא
נותר לו דבר. הוא אומלל
וחסר אונים: לא נותר לו כבוד
עצמי, הוא לא יכול עוד
להבחין בין טוב לרע. משום
כך בקלות יתרה מי שאיבד את
הכול – גם אישיותו ניטלה
ממנו בקלות יתרה. הוא הופך
ליצור נחות ביותר שקל
להחליט להמיתו בלי מחשבה
תחילה. ליצור כזה אין
להתייחס כאל בן אדם.
במקרה הטוב, יישפט לחיים
או למוות בשל שיקול של
תועלת. אולי כעת ניתן להבין
את המשמעות הכפולה של
השם "מחנה השמדה".